

JOLANTA VASKELIENĖ

Vilniaus universitetas Šiaulių akademija

ORCID id: orcid.org/0000-0002-8516-8608

MOKSLINIŲ TYRIMŲ KRYPTYS: žodžių daryba, morfologija, teksto lingvistika, stilistika, variantiškumas.

DOI: doi.org/10.35321/bkalba.2023.96.11

APIE ĮVAIRUOJANČIUS, NAUJUS LIETUVIŲ KALBOS REIŠKINIUS IR NE TIK

Recenzija: Rita Miliūnaitė. *Įvairuojantys ir nauji lietuvių kalbos reiškiniai XXI a. pradžioje: sistematika ir pokyčių kryptys*: monografija, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2022, 720 p. ISBN 978-609-411-322-2. Prieiga internete: <https://doi.org/10.35321/e-pub.42.lietuviu-kalbos-pokyciai>

2022 m. elektroniniu pavidalu išleista Ritos Miliūnaitės monografija *Įvairuojantys ir nauji lietuvių kalbos reiškiniai XXI a. pradžioje: sistematika ir pokyčių kryptys* (Vilnius: Lietuvių kalbos institutas). Recenzija ir skiriama šiai monografijai pristatyti ir aptarti¹.

Pamatyti, kaip kinta kalba, kaip ji varijuoja, reikia ilgalaikių stebėjimų ir įvairaus laikotarpio empirinės medžiagos. Variantiškumu, lietuvių kalbos variantais monografijos autorė domisi ne vienus metus, taigi ši monografija yra nuoseklių tyrimų tąsa. R. Miliūnaitė pateikiamu darbu siekė atsakyti į pagrindinius du klausimus: „1) kaip susisteminti tai, kas įvairuoja ir atsinaujina? 2) kas ir kaip lietuvių kalboje pastebimiausiai kinta XXI a. pradžioje?“ (p. 21). Iškart galima pasakyti, kad autorei į klausimus atsakyti iš esmės pavyko.

Ši didelės apimties (720 p.) knyga atitinka monografijoms keliamus reikalavimus pagal visus parametrus. Monografijos struktūra apgalvota, logiška – ją sudaro Įvadas, kurio keturiuose skyriuose detalai pristatomas tyrimo tikslas, uždaviniai, nurodomas tyrimo aktualumas ir naujumas, pateikiamos teorinės ir metodologinės priegigos, apibrėžiamos pagrindinės mo-

¹ Nors 2023 m. publikuota šiai monografijai skirta Erikos Rimkutės recenzija, neatsispirta norui išsakyti ir vieną kitą savo mintį.

nografijoje vartojamos sąvokos, ir trys į smulkesnius skyrius, poskyrius bei skyrelius skirstomos dalys. Pirmoje monografijos dalyje (*Įvairuojančių ir naujų kalbos reiškinių sistematikos kūrimas*) detalai pristatomi duomenų šaltiniai, aptariami klasifikuojamieji duomenys, jų klasifikavimo ypatumai, sunkumai, principai ir kriterijai, aptariama Įvairuojančių ir naujų kalbos reiškinių sąvado (toliau – Sąvadas) sandara, vertė ir pritaikymo galimybės. Antra dalis (*Įvairuojančių ir naujų kalbos reiškinių sąvadas ir jo aprašas*) skirta pačiam Sąvadui. Šią dalį sudaro keturi skyriai (2.1. *Leksika*; 2.2. *Žodžių sandara*; 2.3. *Morfologija*; 2.4. *Sintaksė*), kuriuose pateikiami atitinkamų lygmenų variantai ir aptariami kai kurie konkretūs įvairuojantys kalbos reiškiniai. Trečia dalis (*Bendrinės kalbos ir jos reiškinių dinamika*) skirta kalbos variantiškumui, lietuvių bendrinės kalbos sandaros pokyčių kryptims aptarti, čia pateikiamas ir platus Europos bendrinių kalbų kontekstas. Monografija baigiama išsamiomis, su tyrimu koreliuojančiomis išvadomis, Pabaigos žodžiu, šaltinių ir literatūros sąrašais. Itin pravartūs knygoje pateikti informatyvūs, iliustratyvūs paveikslai ir lentelės – monografijoje iš viso yra 56 paveikslai ir 36 Sąvado lentelės. (Tiesa, kai kur kilo mintis, kad suklasifikuota empirinė medžiaga galėjo būti pateikta knygos gale (prieduose), kad skaitytojui (netrikdomam ilgų lentelių) būtų galima labiau gilintis į tekstą, į aiškinimą.) Sukauptos empirinės medžiagos klasifikavimas ir analizė paremti teorinių svarstymų, remiamasi įvairiomis kalbomis paskelbta literatūra – jos sąrašas pravers analogiškais tyrimais besidomintiems skaitytojams.

R. Miliūnaitė į tiriamą reiškinį neabejotinai įsigilinsi, susipažinusi su analogiškais tyrimais ir apskritai su tuo, kaip vystosi įvairių šalių bendrinės kalbos, kokių esama situacijų, kokia lietuvių bendrinės kalbos raidos specifiška ir pan. Žavi autorės taiklios išvalgos, įvairiapusiškumas, gebėjimas įvairių lygmenų kalbos reiškinius tirti skirtingais pjūviais ir iš įvairių žiūros kampų. Vertinga tai, kad monografiją galima skaityti ne tik visą, bet ir dalimis (priklausomai nuo to, kuo domimasi, ko ieškoma), nes atskiros jos dalys ir susijusios, ir sąlygiškai savarankiškos. Ypač tai pasakytina apie 3 dalį (*Bendrinės kalbos ir jos reiškinių dinamika*) – joje pateiktos išvalgos gali būti pravarčios labai įvairiems skaitytojams. Monografija parašyta moksliniu stiliumi, tvarkinga, tinkamai suredaguota. Išsami santrauka anglų kalba (vertė Vaida Kavaliauskaitė-Ožalinskienė) suteikia galimybę su pagrindiniais tyrimo rezultatais ir išvalgomis supažindinti tarptautinę visuomenę.

Vertinga ir tai, kad monografija skatina mąstyti, analizuoti, kai kada ir padiskutuoti. Viena kita kilusia mintimi (ar abejone) ir bus pasidalyta.

Dėl monografijos skyrių (2.2. Žodžių sandara ir 2.3. Morfologija) pavadinimų ir skirstymo pagrindo. Su žodžių sandara susijusi tiek žodžių daryba, tiek morfologija, bet morfologijai rūpi žodžių morfeminė sudėtis (visų žodžio morfemų išskyrimas), o žodžių darybai – tik darybos afiksas, tai yra priemonė, su kuria padarytas naujas žodis (apie morfologijos objektą, morfeminės ir darybinės analizės skirtynes žr. Paulauskienė 1994: 10; LKE 2008: 359). Taigi tradiciškai, norint nesuplakti skirtingų kalbotyros mokslo šakų tiriamųjų objektų, būtų skiriami žodžių darybos ir morfologijos skyriai. Kodėl šios monografijos 2.2 skyrius vadinamas ne *Žodžių daryba*, o *Žodžių sandara*, aiškinama p. 213:

Šioje monografijoje į žodžių darybos procesą ir žodžių darybinę sudėtį žvelgiama iš variantiškumo ir pokyčių perspektyvos, turint prieš akis bendrąją tikslą – susisteminti dažniausius ir naujus ĮNKR [įvairuojančius ir naujus kalbos reiškinius], ypač susijusius su bendrinės lietuvių kalbos normų kaita. Taigi tyrimo objektas yra kur kas platesnis nei vien naujų žodžių daryba, nes į ĮNKR sistematiką įtraukiamos ir tradicinės variacijos (ilgiau ar trumpiau vartosenoje konkuruojantys žodžių darybos variantai). Be to, variantiškumo (variantų santykių susidarymo) aspektu į darybos morfemų turintį žodį galima žvelgti ne tik iš teorinių žodžių darybos prieigų: morfemiškai skaidžius žodžius galima traktuoti ne tik kaip žodžių darybos rezultatą, bet ir kaip skirtingų darybos morfemų turinčius, bet tos pačios leksinės reikšmės sijamus variantus. Visi šie reiškiniai monografijoje apibendrintai vadinami žodžių sandaros reiškiniais. Pavyzdžiui, pagal formalųjį variacijoms nustatyti taikomą kriterijų kai kurie mišriosios darybos žodžiai Sąvade patenka prie žodžių su įvairuojančiais priešdėliais (*prieškarinis*, *-ė* : *ikikarinis*, *-ė* [ŽS prieš- 1]) arba žodžių su įvairuojančiais baigmenimis (*beprocentinis*, *-ė* : *beprocentis*, *-ė* [ŽS -inis 1]). Todėl panašiais atvejais ir pasirinkta kalbėti ne apie priešdėlių ar priesagų vedinius arba mišriuosius darinius, o apie žodžius su įvairuojančiais afiksais.

Žodžių darybos specialistą toks pasirinkimas šiek tiek trikdo (bet čia, matyt, recenzentės bėda) – aptariami žodžiai yra aiškūs dariniai, taigi norisi kalbėti ne šiaip apie morfemiškai skaidžių žodžių konkuravimą ar varijavimą, bet apie darinių (darybos būdų, darybos tipų) konkurenciją, o recenzijos autorei – dar ir apie darybinius sinonimus bei darybinius variantus². Nurodytų porų nariai yra tipiški darybiniai sinonimai: sinonimų porą

² Darybiniai sinonimai yra panašią (tokią pat) leksinę reikšmę turintys bendrašakniai **skirtingų darybos tipų** dariniai, o darybiniai variantai yra **tam pačiam darybos tipui** priklausantys bendrašakniai dariniai, turintys tokią pat (labai panašią) leksinę reikšmę ir kokių nors šalutinių darybos skirtybių, pavyzdžiui, to paties priešdėlio vediniai skiriasi galūne, iš tų pačių pamatinių žodžių padaryti dūriniai skiriasi jungiamuoju balsiu ir kt. (plačiau Vaskelienė 2013).

prieškarinis, -ė : *ikikarinis, -ė* sudaro du mišriojo darybos būdo dariniai, o sinonimų *beprocentinis, -ė* ir *beprocentis, -ė* porą sudaro mišriojo darybos būdo darinys ir vedinys. Kodėl negalima 2.2 skyriaus vadinti *Žodžių daryba*, kodėl tyrimui nėra svarbi darybinių sinonimų ir darybinių variantų skirtis, detalai aiškinama p. 214:

Tačiau monografijoje darybinių variantų ir darybinių sinonimų skirtis nėra svarbi: tiek vieni, tiek kiti gali įeiti į bendrą variaciją ir vadinami įvairuojančios morfeminės žodžių sandaros reiškiniais arba tiesiog – įvairuojančiais žodžių sandaros reiškiniais. Taigi prie jų pritampla ir tokios variacijos kaip *garbanotuvas* : *garbanoklis* (ND, žiūrėta 2021-12-15) – šiuo atveju žodžių sandaros variantais realizuojama ta pati leksinė reikšmė „įrankis plaukams garbanoti“:

Ir išties, plačiausiai suprantami variantai apima ir darybinius sinonimus, ir darybinius variantus (R. Miliūnaitė apie variantų sampratas yra rašiusi jau 2009 m. monografijoje³). Recenzuojamoje monografijoje remiamasi plačiąja samprata – tai paaiškinta 0.3.6 poskyryje, matyti ir konkrečiuose žodžių sandaros ir sintaksės skyriuose⁴. Labai aiškiai pasirinkimas vadinti (ir klasifikuoti) variantiškus žodžius pagal sandaros ypatumus paaiškintas (ir paryškintas) toliau, tame pačiame puslapyje: „Identifikuojant žodžių sandaros ĮNKR, praktinis **klausimas keliamas ne iš ko ir kaip žodis padarytas (koku pamatiniu žodžiu remiasi)?, o kaip žodis sudarytas ir su kuo jis konkuruoja vartosenoje?, kokių darybos (nebūtinai paskutinės pakopos) morfemų skirtumų turi konkuruojantys variantai?**“ Dar žr. p. 214: „Taigi ĮNKR sąvado žodžių sandaros dalį sudaro darybos morfemomis besiskiriantys, bet nebūtinai tiesioginiame žodžių darybos procese atsiradę žodžių variantai, taip pat variantai, iš kurių atliepiamasis (žymėtasis) narys turi darybos morfemą ir dėl jos dažniausiai kodifikuojamas neigiamai, o pagrindinis variacijos narys gali būti ir kitokio tipo raiškos priemonė (žodžių junginys ar pan.)“ Be abejo, tokia pat empirinė medžiaga tyrėjų gali būti (ir būna) klasifikuojama ir analizuojama tam tikru pasi-

³ Jos monografijoje pateiktos trys variantų sampratos: siauriausia (žodžio tapatybė + reikšmės tapatybė), vyraujanti (kalbos vieneto tapatybė + reikšmės tapatybė), plačiausia (kalbos reiškinų reikšmės (funkcijos) tapatybė) (Miliūnaitė 2009: 140–147). Beje, recenzentės mąnymu, siauriausia samprata telpa į vyraujančią – juk žodis taip pat yra kalbos vienetas.

⁴ P. 392: „Variantiška sintaksinių junginių, konstrukcijų, sakinių sudarymo raiška Sąvade suprantama plačiai, taigi pateikiami ne tik vadinamieji sintaksiniai variantai – „visai tos pačios reikšmės sintaksinės konstrukcijos“ (Župerka 1983: 28). Variantų lizdus taip pat sudaro ir sintaksiniai sinonimai (plg. Valiulytė 1998: 9–12), ir kitokie įvairiais reikšmės atspalviais besiskiriantys ir ne visada tos pačios leksinės sudėties sintaksės vienetai.“

rinktu aspektu. Monografijos autorės teisė rinktis, kaip darinius klasifikuoti. Svarbiausia, kad R. Miliūnaitė savo pasirinkimą detaliai paaiškina, jo laikosi, o skaitytojui belieka pasiūlytas žaidimo taisykles priimti⁵.

Vis dėlto, ir skaitant apie kai kuriuos konkrečius sandaros ypatumus besiskiriančius variantus, liko neaiški kai kurių žodžių atskirtis. 26 lentelėje prie žodžio *debiurokratizuoti* parašyta 183 išnaša („Šis ir kai kurie kiti į naujųjų vedinių skiltį įrašyti naujažodžiai (išskyrus pirmiausia tuos, kurie turi lietuvišką šaknį) gali būti ir skolinti, tačiau jų pavartojimo kontekstas (žr. ND) rodo esant didesnę naujadaros ar vertybos tikimybę“) aiškumo nelabai prideda – tiesiog reikia patikėti autorės nuomone, kad, pavyzdžiui, *hiperintensyvus*, *-i* yra naujasis skolinys, o *hiperjautrus*, *-i* – naujasis darinys arba vertinys (knygoje rašoma *darinys / vertinys*), kad *antiinfliacinis* yra skolinys, o *antipabėgėliškas*, *-a*, *antiriaušinis*, *-ė* – dariniai ar vertiniai, kad *koaferistas*, *-ė* yra skolinys, o *kokūryba*, *kopriklausomas*, *-a* – dariniai ar vertiniai ir pan. Monografijoje dariniais veikiausiai laikomi tik lietuviškus pamatinius žodžius turintys žodžiai. Bet ar žodis pasiskolintas su afiksais, ar jau pasidarytas mūsų kalboje, nustatyti dažnu atveju sunku. Juk negalima atmesti galimybės, kad, pavyzdžiui, *antiinfliacinis*, *-ė* yra mišriosios darybos produktas (iš *infliacija* pasidarytas su *anti-* ir *-inis*, *-ė*)⁶. Be to, kilo mintis – jei svarbiausias dalykas yra žodžių sandara, tam tikros žodžių morfemos, ar apskritai reikėjo mėginti atskirti naujuosius skolinius nuo darinių ir vertinių (jau ir pastaruoju atveju, kaip matyti, apsidraudžiama, nes dažnu atveju darinio ar vertinio skirtis subjektyvi).

Monografijoje pateikta 26 lentelė pavadinta *Tarptautinių priešdėlių inventorius <...>*, jos pirmoji skiltis – *Tarptautiniai priešdėliai*, nors 181 išnašoje paaiškinta, kad čia dedami ir priešdėliai, ir pirmieji dūrinių dėmenys. Kai kurie svetimos kilmės dėmenys traktuojami įvairiai (vienur laikomi priešdėliais, kitur dūrinių dėmenimis), pavyzdžiui, 26 lentelėje parašyti *eks-*, *hiper-*, *infra-*, *intra-*, *mega-* ir kiti *Tarptautinių žodžių žodyne* (TŽŽ) yra nurodomi kaip dūrinių dėmenys (TŽŽ 2013: 207, 330, 353, 362, 518). Monografijos autorė paaiškina, ką laiko priešdėliais: „Monografijoje laikomasi sampratos, kad prie tarptautinių priešdėlių skirtini tie, kurie nesiremia atskirai kalboje vartojamu žodžiu (nesiejami su kokia nors šaknimi), o tik žymi tam tikrą pamatinio žodžio reikšmės modifikaciją didėjimo–mažėjimo,

⁵ Gal tik pasirinkus *žodžių sandaros* pavadinimą vertėjo paaiškinti ir apie santykį su morfologija – kas palikta morfologijos daliai, o kas ir kodėl aptariama žodžių sandaros dalyje.

⁶ Analogiškų klausimų kilo ir žiūrint į kai kuriuos 29, 30 lentelėse pateiktus pavyzdžius.

šalinimo– pridėjimo, statuso aukštinimo–žeminimo ir pan. kryptimis“ (p. 233). Vis dėlto būtų įprasčiau ir tiksliau visus lentelėje surašytas morfemas vadinti priešdėliais ir pirmaisiais dūrinių dėmenimis (t. y. rašyti *Tarp-tautinių priešdėlių ir pirmųjų dūrinių dėmenų inventorių* <...>), tuo labiau kad toje pačioje monografijos vietoje (p. 233) rašoma apie tai, kad autorės priešdėliais laikomi kai kurie žodžiai būna pavartoti ir kaip atskiri žodžiai: „Tiesa, esama ir išimčių: pavyzdžiui, tiek minėtasis *vice-*, tiek dėmenys *eks-*, *super-*, *ultra-* leksikalizuojasi ir kartais laisvuosiuose stiliuose pavartojami kaip savarankiški žodžiai.“ Kitas dalykas, ar tikslu kartu sudėti tikrus priešdėlius ir dūrinių pirmuosius dėmenis, bet toks yra autorės pasirinkimas. Plg. 2.2.2 poskyryje vartojamas platesnis terminas *baigmuo* (*Žodžiai su įvairuojančiais baigmenimis*), tai gal ir 2.2.1 poskyrį vertėjo pavadinti ne *Žodžiai su įvairuojančiais priešdėliais*, o *Žodžiai su įvairuojančiais pradmenimis* ir ten dėti tiek priešdėlius, tiek dūrinių dėmenis? Be to, sunku suprasti, kuo 26 lentelėje surašyti kai kurie dėmenys skiriasi nuo 28 lentelėje pateikto dūrinio dėmens *kripto-* („pirmoji sudurt. žodžių dalis, rodanti antrosios žodžio dalies reiškiamos sąvokos slaptumą, pvz., *kriptografija*“ TŽŽ 2013: 455). 26 lentelėje nurodyti ne visų priešdėlių variantai. Pavyzdžiui, TŽŽ (2013: 61, 64) kaip variantai nurodomi *archi-* ir *arki-* (lentelėje *archi-* neparašytas) – matyt, šiuos variantus turinčių žodžių tiesiog nebuvo tiriamuose šaltiniuose. 181 išnašoje rašoma, kad kai kurių lentelėje pateiktų morfemų (*cis-*, *supra-*, *mal-*, *mis-*) nėra nei TŽŽ, nei *Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje* (DLKG 2005). Matyt, jie priešdėliais laikomi būtent dėl minėtos savitos priešdėlių sampratos.

Kai kur kilo abejonių skaitant apie varijuojančių narių santykį. Pavyzdžiui, 13 lentelėje („nepainiotini norminiai reiškiniai, turintys reikšmės ar funkcijų atspalvių“) pateiktas pavyzdys *kupiškietis* ↔ *kupiškėnas*. Tačiau *Dabartinės lietuvių kalbos žodyne* DLKŽ_{se} *kupiškietis*, *-ė* ir *kupiškėnas*, *-ė* turi tokią pat reikšmę – „Kupiškio miesto ar rajono gyventojas“ (taigi yra darybiniai sinonimai). *Bendrinės lietuvių kalbos žodyne* (BLKŽ) žodis *kupiškietis*, *-ė* paaiškintas kaip „Kupiškyje ar jo apylinkėse gyvenantis ar iš ten kilęs žmogus“; o *kupiškėnas*, *-ė* – kaip „1. Kupiškio apylinkėse gyvenantis ar iš ten kilęs žmogus“ ir kaip „2. rytų aukštaičių kupiškėnų patarmės žmogus“. Tai gi tiek pagal DLKŽ, tiek pagal BLKŽ *kupiškietis*, *-ė* ir pirmąją reikšmę vartojamas *kupiškėnas*, *-ė* semantinių skirtubių neturi⁷, jų kaita šia reikšme

⁷ Nebent autorė įžiūrėjo kokių nors funkcinių skirtubių.

galima. Vadinasi, bendrašakniai vediniai *kupiškietis*, *-ė* ir *kupiškėnas*, *-ė* 13 lentelėje parašytam teiginiui iliustruoti tinka tik imant žodį su visomis reikšmėmis (kaip, matyt, ir daryta).

Susimąstyti privertė šis teiginys: „Tad patikslinta leksikos variantų apibrėžtis galėtų būti tokia: tai skirtingų šaknų žodžiai, turintys tą pačią leksinę reikšmę“ (p. 133). Nekvestionuojant 100 išnašoje parašyto *Kalbotyros terminų žodyno* (Gaivenis, Keinys 1990) teiginio apie šaknį, sutinkant, kad šaknis neabejotinai svarbi, reikia pasakyti, kad bene svarbiausias dalykas yra ne tiesiog šaknis, o galutinis produktas. Pripažįstant, kad dariniai yra atskiri leksikos vienetai, jų skirtis nuo leksikos atrodo dirbtinė (taigi tokios pat reikšmės bendrašakniai dariniai taip pat yra leksikos variantai (plačiau prasme), pavyzdžiui, kad ir minėti *kupiškėnas*, *-ė* ir *kupiškietis*, *-ė*). Be abejo, leksikos vienetų kilmė skirtinga, apie tai užsimenama ir p. 134: „Pati variacijas sudarančių leksikos vienetų prigimtis skirtinga.“ Vis dėlto apie pasirinkimą leksikos variantais laikyti tik skirtingų šaknų žodžius vertėjo parašyti išsamiau (su nuoroda, kur bus rašoma apie bendrašaknius konkuruojančius žodžius).

Dėl darybos kategorijos. P. 269 parašyta: „Baigmuo *-akas (-iakas)* [**ŽS -akas/skol., žarg., ŽS -iakas/skol., žarg.**] gana dažnas lietuviškuose vediniuose – vardažodinės arba veiksmažodinės ypatybės turėtojų pavadinimuose <...>.“ Vienintelis iš čia pateiktų pavyzdžių *laižiakas* („laižymasis“ (aistringas bučiavimasis)“) yra padarytas iš veiksmažodžio. Bet jis yra ne veiksmažodinės ypatybės turėtojo pavadinimas, o veiksmažodžio abstraktas (veiksmažodžio pavadinimas), kad ir pakonkretėjęs.

Kartais sunku suprasti, apie ką rašoma – apie skolinimąsi ar apie darybą, apie darybinę priesagą ar apie baigmenį. Pavyzdžiui, p. 264 kalbama apie baigmenį *-abilus*, *-i*, bet čia pat rašoma apie priesagą: „Bendra šios priesagos darybos reikšmė „gebantis daryti (ar galintis turėti) tai, kas pasakyta pamatiniu žodžiu“. Tokių skolinių adaptacija lietuvių kalboje ir konkurencija su variantiškomis raiškos priemonėmis nevienoda.“ Beje, paprastai kalbama apie darinių (ne skolinių) darybos reikšmę.

P. 376 rašoma: „Gramatinio žodžių įforminimo variantus klasifikaciškai stengiamasi atriboti nuo žodžių darybinių variantų, kurių vartosenoje atsiranda darant tos pačios reikšmės žodžius su įvairiomis darybos priemonėmis, plg.: *pakampis* : *pakampė*, *potemė* : *potemis*, *aiškiaregis* : *aiškiaregys*.“ Taip, visi čia parašyti pavyzdžiai yra darybiniai variantai, bet kadangi kalbotyros veikaluose jie dažnai painiojami su darybiniais sinonimais, būtų buvę pravartu parašyti, kad visų porų bendrašakniai dariniai priklauso tam

pačiam darybos tipui (priešdėlių *pa-*, *po-* ir dūrinių iš būdvardžio ir veiksmazodžio), bet skiriasi šalutinėmis darybos priemonėmis – galūnėmis.

Dar keli mažmožiai. Dažniausiai vartojamas terminas *priešdėlis*, bet kartais ir *prefiksas*, pavyzdžiui, p. 321: „Plg. adaptuotus skolinius: 1) su tarp-tautiniu prefiksu: *egocentriškas*, *-a* ← *ego-* + *-centriškas*, *-a* (anglų k. *egocentric* <...>)“ – neaišku, ar jie kuo nors skiriasi, ar vartojami sinonimiškai. 183 išnašoje rašoma apie *vedinius*, o lentelėje vartojamas platesnis *darinio* terminas. Literatūros daug, bet kai kur, pavyzdžiui, kalbant apie frazeologizmus, buvo galima pasiremti ir Rūtos Marcinkevičienės (2001) publikacija, kurioje rašoma apie tradicinę frazeologiją ir sustabarėjusius žodžių junginius.

Recenzijoje išsakytos mintys, pastabos jokiū būdu nesumenkina didžiulio autorės nuveikto darbo. R. Miliūnaitės monografija *Įvairuojantys ir nauji lietuvių kalbos reiškiniai XXI a. pradžioje: sistematika ir pokyčių kryptys* bus vienas iš kertinių veikalų apie dabartinę lietuvių kalbą. Nėra abejonių, kad monografijoje pateiktomis teorinėmis išvalgomis, gausia empirine medžiaga, Sąvadu naudosis įvairius kalbos lygmenis, variantiškumą, normas, kalbos atmainas ir kitus dalykus tyrinėjantys mokslininkai, taip pat ir praktikai, kuriems rūpi konkretūs lietuvių kalbos variantai, jų atsiradimo priežastys, konkurencija, vertinimas. Taigi ši knyga pravartanti leksikologams ir morfologams, žodžių darybos ir sintaksės specialistams, normintojams, redaktoriams, vertėjams ir kitiems skaitytojams, ją galima išradingai panaudoti ir kaip studijų knygą. Monografija gali būti sunkiau suprantama ne kalbotyros specialistams, bet reikia tikėtis, kad joje pateiktos išvalgos pasieks ir plačiąją visuomenę, nes jos atstovai ir yra variantų kūrėjai. Belieka pri-tarti autorės teiginiui, kad šis veikalas (ypač Sąvadas) yra „būtina tolesnių bendrinės kalbos variantiškumo tiriamųjų darbų sąlyga ir atspirties taškas. Kitaip tariant, Sąvadas reikalingas norint tirti vartosenos pokyčius ir polinkius“ (p. 11). Knygos gale (Pabaigos žodyje) pateikiamos ir tolesnių tyrimų gairės. Baigiant recenziją pasakytina, kad ši R. Miliūnaitės monografija neabejotinai užtikrina tolesnių tyrimų galimybes.

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

BLKŽ – *Bendrinės lietuvių kalbos žodynas* (rengiamas), vyr. red. D. Liutkevičienė, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. Prieiga internete: <https://ekalba.lki.lt/bendrines-lietuviu-kalbos-zodynas>.

DLKG 2005: *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*, red. V. Ambrazas. 4-as patais. leidimas, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

- DLKŽ_{se} 2021: *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*, vyr. red. S. Keinys, 8-as patais. ir papild. leidimas (elektroninis variantas), Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. Prieiga internete: <https://ekalba.lt/dabartines-lietuviu-kalbos-zodynas>.
- LKE 2008: *Lietuvių kalbos enciklopedija*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Gaivenis Kazimieras, Keinys Stasys 1990: *Kalbotyros terminų žodynas*, Kaunas: Šviesa.
- Marcinkevičienė Rūta 2001: Tradicinė frazeologija ir kiti stabilūs žodžių junginiai. – *Lituanistica* 4(48), 81–98.
- Miliūnaitė Rita 2009: *Dabartinės lietuvių kalbos vartosenos variantai*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Paulauskienė Aldona 1994: *Lietuvių kalbos morfologija. Paskaitos lituanistams*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Rimkutė Erika 2023: Rita Miliūnaitė. *Įvairuojantys ir nauji lietuvių kalbos reiškiniai XXI a. pradžioje: sistematika ir pokyčių kryptys*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2022. – *Acta Linguistica Lithuanica* 88, 309–325.
- TŽŽ 2013: *Tarptautinių žodžių žodynas*, Vilnius: Alma littera.
- Vaskelienė Jolanta 2013: Darybinių sinonimų, darybinių variantų ir paronimų panašumai bei skirtumai. – *Žmogus ir žodis: Didaktinė lingvistika* 15(1), 206–214.

Gauta 2023 08 10

JOLANTA VASKELIENĖ
Vilniaus universiteto Šiaulių akademija
Vytauto g. 84, LT-76352 Šiauliai
jolanta.vaskeliene@sa.vu.lt